

ТОВКУН

Лідія Павлівна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри медико-біологічних
дисциплін і валеології, ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
tovkynlidiya@ukr.net

(м. Переяслав-Хмельницький)

**ПИТАННЯ ГІГІЄНИ ПРАЦІ В РОБОТІ УКРАЇНСЬКИХ З'ЇЗДІВ
ПРОМИСЛОВИХ ЛІКАРІВ У 1936 р. І 1940 р.**

В статті висвітлено, що у роботі українських з'їздів промислових лікарів у 1936 р. і 1940 р. розглядалися такі питання гігієни праці, котрі стали основою для оздоровлення умов праці робітників у різних галузях промисловості і сільського господарства не тільки в Україні, а й інших республік СРСР.

З'ясовано, що матеріали, на яких побудовані доповіді на секціях, дозволяли визначити низку суттєвих особливостей у самих напрямках досліджень. Зокрема, проблема гістогенезу пневмоконіозу, проблема механізму дії ряду хімічних речовин, лікування отруєння цими речовинами (свинець, окис вуглецю, бензол, нітро- і амінопохідні бензолу), проблема пристосування до термічних подразників, обґрунтування і впровадження для нормалізації метеорологічних умов у гарячих цехах охолодженням повітря й оточуючих поверхонь, застосування масового ультрафіолетового опромінення робітників, методика дослідження факторів виробничого середовища (метеорологічний, пиловий, хімічний методи), методико-гігієно-статистичних і клініко-статистичних досліджень, проблема раціонального місцевого освітлення, проблема пропаганди санітарної культури на підприємстві, підготовка лікарів загальних лікувальних установ у галузі професійної патології та ін.

Велике значення обох з'їздів промислових лікарів полягає не тільки в наукових проблемах, поданих на цих з'їздах, а в тому, що вони об'єднали наукових і практичних працівників у галузі гігієни праці, з метою поліпшення умов праці робітників, а також визначили шляхи розвитку і подальшої діяльності у цьому напрямі.

Ключові слова: українські з'їзди промислових лікарів, гігієна праці, інститути гігієни праці і профзахворювань, професійні захворювання, оздоровлення умов праці.

В статье отражено, что в работе украинских промышленных съездов врачей в 1936 г. и 1940 г. рассматривались такие вопросы гигиены труда, которые стали основой для оздоровления условий труда рабочих в различных отраслях промышленности и сельского хозяйства не только в Украине, но и других республик СССР. Выяснено, что материалы, на которых были построены доклады на секциях, позволяли определить ряд существенных особенностей в самих направлениях исследований. В частности, проблема гистогенеза пневмокониоза, проблема механизма действия ряда химических веществ, лечения отравления этими веществами (свинец, окись углерода, бензол, нитро- и аминопроизводные бензола), проблема приспособления к термическим раздражителям, обоснование и внедрение для нормализации метеорологических условий в горячих цехах охлаждением воздуха и окружающих поверхностей, применение массового ультрафиолетового облучения рабочих, методика исследования факторов производственной среды (метеорологический, пылевой, химический методы), методико-гигиено-статистических и клинко-статистических исследований, проблема рационального местного освещения, проблема пропаганды санитарной культуры на предприятии, подготовка врачей общих лечебных учреждений в области профессиональной патологии и др.

Большое значение обоих съездов промышленных врачей заключается не только в научных проблемах, представленных на этих съездах, а в том, что они объединили научных и практических работников в области гигиены труда, с целью улучшения условий труда рабочих, а также определили пути развития и дальнейшей деятельности в этом направлении.

Ключевые слова: *украинские съезды промышленных врачей, гигиена труда, институты гигиены труда и профзаболеваний, профессиональные заболевания, оздоровление условий труда.*

In the work of Ukrainian industrial medical congresses in 1936 and 1940 years considered such questions of hygiene labour, which became the basis for the improvement of working conditions of workers in different branches of industries and agriculture not only in Ukraine, but other republics of USSR is elucidated in the article.

The materials, which were built of reports on sections of the congress, allowed to identify of several significant peculiarities in these directions of researches are elucidated in it. In particular, the problem of histogenesis pneumoconiosis, the problem of the mechanism of action of some chemical substances, treatment of poisoning by these substances (lead, carbon monoxide, benzene, nitro- and amino derivative benzene), the problem of adaptation to thermal irritants, substantiation and introduction for the normalization of weather conditions in hot shops by cooling air and surrounding surfaces, the use of mass ultraviolet radiation of workers, the methods of research environment factors (weather, dust, chemical methods) methodological and hygiene-statistical and clinical, statistical researches, the problem of rational local lighting, problem of promoting sanitary culture in the

company, preparation of doctors of general medical establishments in the branches of professional pathology and other.

Great meaning of second congresses of industrial doctors lies is not only scientific problems presented at these congresses, and the fact that they combined of scientific and practical workers in the branch of hygiene labour, with the aim to improve the working conditions of workers and also identified of ways development of further activities in this direction.

Key words: *Ukrainian congress of industrial doctors, hygiene of labour, institutions of hygiene of labour and profdiseases, professional diseases, sanitation of working conditions.*

Гігієна праці як наука в Україні має багаторічну історію, вивчення якої становить великий науковий і практичний інтерес. Це дослідження допомагає глибше пізнати шляхи і закономірності розвитку гігієни праці як однієї зі складових гігієнічної науки в Україні у 20-30-х рр. ХХ ст.

Розвиток усіх галузей народного господарства, у зв'язку з індустріалізацією у 20-х рр. ХХ ст. в Україні, вимагало проведення широких заходів із оздоровлення умов праці, розроблення яких було неможливе без організації науково-дослідних інститутів охорони і гігієни праці. У зв'язку з цим, Наркомпраці України у 1923 р. створив спеціальний інститут гігієни праці і профзахворювань у Харкові, котрий спочатку називався Інститутом робочої медицини. Згодом в Україні створено ще 4 таких інститути – в Києві, Дніпропетровську, Донецьку й Одесі. Проте, гігієна праці як наука створювалася не тільки в інститутах, а й у практичних установах Наркомпраці і Наркомздраву (санінспекціях і промсанстанціях). У системі Наркомздраву з'являються промислово-санітарні лікарі, оскільки органи охорони здоров'я все більше поширювали медико-санітарну мережу на підприємствах [9].

Щоб з'ясувати певні етапи у розвитку гігієни праці в Україні в 30-х рр. ХХ ст. необхідно звернутися до минулого. Зокрема до українських з'їздів промислових лікарів, на яких не лише повідомлялися результати останніх наукових досліджень інститутів гігієни праці і профзахворювань, а й підводилися підсумки роботи практичного характеру з питань поліпшення умов праці робітників.

Питанням історії розвитку вітчизняної гігієни праці присвячено ряд досліджень таких науковців, як З. Д. Горкіна і Я. Д. Сахновського [3; 4], М. Я. Супоницького [8–11]. Боротьбу з професійними хворобами та виробничим травматизмом у Харкові у 1920-1930-х рр. описано в статті І. Ю. Робака і Г. Л. Демочко.

Проте, висвітленню роботи українських з'їздів промислових лікарів є незначна кількість наукових праць. Так, стаття С. А. Брандіса широко висвітлює роботу лише І Українського з'їзду промислових лікарів [2]. Багато цінних відомостей історико-гігієнічного характеру містяться у збірнику наукових праць «Материалы к истории гигиены и санитарного дела в УССР» під редакцією П. Д. Лещенко, Д. Н. Калюжного, А. А. Грандо. Серед публікацій учених-гігієністів і санітарних лікарів тут є стаття Я. Д. Сахновського, у котрій подано узагальнені відомості про діяльність обох українських з'їздів промислових лікарів [7]. У книзі О. О. Грандо викладено дуже короткі узагальнені відомості про роботу обох українських з'їздів промислових лікарів [5]. Стаття Л. І. Медведя містить інформацію про доповідь П. Л. Брагінського на І Українському з'їзді промислових лікарів [6]. У монографії Т. А. Бажана, Н. М. Паранька, Н. Г. Карнауха одним невеликим реченням згадується лише І Український з'їзд промислових лікарів [1].

Аналіз літератури вказує на те, що нині відсутнє дослідження, яке б ґрунтовно розкривало питання гігієни праці в роботі українських з'їздів промислових лікарів у 1936 р. і 1940 р.

Мета статті: на основі доступних джерел і наукової літератури висвітлити основні питання гігієни праці в роботі українських з'їздів промислових лікарів у 1936 р. і 1940 р., що в свою чергу дозволить відтворити загальну картину розвитку гігієни як науки у 20-30-х рр. ХХ ст. в Україні.

Особливе місце в розвитку гігієни праці в Україні в 30-х рр. ХХ ст. посідають з'їзди промислових лікарів. Їх значення не вичерпується лише науковими проблемами, котрі представлялися на них. Вони знаменували собою певні етапи у розвитку гігієни праці в Україні того часу. Всього відбулося два

українські з'їзди промислових лікарів: перший – 10-16 грудня 1936 р., другий – 28 січня – 2 лютого 1940 р. [7].

На момент початку роботи першого українського з'їзду промислових лікарів українська промислово-санітарна організація у своєму складі нараховувала низку науково-дослідних інститутів гігієни праці (Харківський, Київський, Дніпропетровський, Одеський, Донецький), великі міські й обласні промислово-санітарні організації (Київська, Одеська, Харківська), медсанцехи (Донецьк, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Харків). Окрім того, працювали дорожні психофізіологічні лабораторії (Сталінська залізниця, Південно-західна залізниця, Південна залізниця), кафедри гігієни праці медичних інститутів (Харківський, Одеський, Київський), а також Інституту удосконалення лікарів у Харкові, інститути і лабораторії хорони праці Всесоюзної Центральної Ради Професійних Союзів (ВЦРПС). Саме передача досвіду і досягнень у боротьбі з професійними захворюваннями і травматизмом цих установ лягли в основу роботи двох українських з'їздів промислових лікарів у 1936 р. і 1940 р.

10 грудня 1936 р. у Харкові відкрився I Український з'їзд промислових лікарів, скликаний НКЗдравом України за ініціативою Українського центрального інституту гігієни праці і профзахворювань. За час роботи з'їзду було заслухано 159 доповідей із питань гігієни і фізіології праці та професійної патології та 4 доповіді з питань санітарно-культурної роботи на підприємстві. В обговоренні доповідей взяло участь 214 осіб [2].

Цей з'їзд дав змогу розглянути деякі положення і висунути низку нових щодо організації науково-дослідної і науково-практичної роботи в галузі гігієни і фізіології праці, а також санітарно-промислового нагляду. Оскільки досягнення в галузі гігієни праці, реконструкція промисловості того часу свідчили про нагальний перегляд багатьох санітарно-промислових норм, які були встановлені в перші роки радянської влади.

Так, в основній пленарній доповіді «Задачи и основные вопросы научно-практической и научно-исследовательской работы в области физиологии и гигиены труда», зробленій професором Е. Н. Каганом, окреслено чіткий

профіль санітарно-промислового лікаря «как специалиста, достаточно квалифицированного, подготовленного к работе в области гигиены и физиологии труда и профпатологии», а також визначені завдання санітарно-промислової організації [2, с. 78].

У зв'язку з цим, з'їзд висунув положення про важливість фізіологічних досліджень у розв'язанні питань гігієни праці, що відображало напрями, за якими велися дослідження в Українському центральному інституті гігієни праці і профзахворювань ще до роботи з'їзду, а також визначив напрям гігієнічних досліджень в інших науково-дослідних інститутах гігієни праці в наступних роках. Водночас з'їзд висунув вимогу про те, щоб при всіх інститутах гігієни праці і профзахворювань були організовані клінічні стаціонари і відповідні лабораторії щодо вивчення професійних захворювань.

У пленарних доповідях на цю тему головного промсанінспектора НКЗдрава УРСР І. Н. Ермана «Радикальное оздоровление условий труда и организация промышленно-санитарной работы», а також К. Г. Абрамовича і професора М. М. Штейніна «Задачи и направления работы в области изучения профзаболеваний и борьба с ними» увага з'їзду була знову зосереджена на питаннях підвищення кваліфікації лікарів різних спеціальностей у галузі профпатології, питань вивчення профпатології в спеціальних відділеннях загальних лікарень [2, с. 78].

У якості одного з важливих завдань промислової санітарії висувалася необхідність проведення широкої санітарно-культурної роботи на підприємствах. Санітарно-промисловий лікар повинен був стати центральною персоною в організації різноманітної санітарно-культурної роботи серед робітників промисловості. Всі ці положення були викладені у пленарній доповіді доцента В. А. Плотнічера «Задачи и методы санитарно-культурной работы на предприятии в связи со стахановским движением». Рішення з'їзду з цього приводу полягало у визначенні загальних завдань у діяльності санітарно-промислових лікарів і діяльності інститутів гігієни праці і профзахворювань, медсанцехів і здоровпунктів [2, с. 78].

Обговоренню питань, пов'язаних із метеорологічним фактором і променевої енергії на підприємстві, було присвячено 15 доповідей. У них висвітлювалися: подальший розвиток вчення про променеву і конвекційну теплоту (проф. Летавет) у світлі концепції видатного гігієніста В. А. Левіцького; симптоматологія змін в організмі під впливом високої температури і теплової радіації (доц. Шахбазян, доц. Леках, доц. Горєв, Галлер і проф. Знаменський); вплив цих факторів на захворювання робітників гарячих цехів у порівнянні з іншими (Ген і Кангеларі, проф. Койранський); питання гігієнічної фізіологічної раціоналізації і біологічного нормування променевої енергії (І. М. Ерман, Лондон, Чернін, Раскін, Путілова, Брумштейн, Галанін). Результати цих досліджень відзначалися цінністю запропонованих оздоровчих заходів і підкреслювали важливість вивчення не тільки несприятливого впливу метеорологічного фактору, але й і його зміцнюючу і загартувальну дію на організм за певних комбінацій умов [2, с. 74].

Характерною рисою цих досліджень є те, що вони проводилися не тільки в умовах підприємства, як це було під час досліджень перших років існування інститутів гігієни праці, але і в спеціальних експериментальних камерах, у яких створювалися певні поєднання метеорологічних умов. В умовах підприємств під час вивчення метеорологічних умов на організм почали все ширше застосовуватися складні комплексні фізіологічні дослідження.

Найбільш важливими дослідженнями, котрі були представлені на цьому з'їзді, що визначали певний напрям у вивченні впливу метеорологічних умов на організм робітників, стали дослідження Дніпропетровського інституту гігієни праці і профзахворювань. Ці дослідження дозволяли всебічно з'ясувати вплив метеорологічних умов на фізіологічні функції організму, особливо у поєднанні їх із працею, а також зміну функціонального стану центральної нервової системи [7, с. 141].

Під час вивчення впливу виробничих метеорологічних умов увагу науковців все більше привертала фізіологічні процеси (кровообіг, газообмін, рецепторні та інші функції). У цьому відношенні великий науковий інтерес

виявив Київський інститут гігієни праці. Науковці цього інституту не тільки удосконалили методику вимірювання температури шкіри в умовах високої температури навколишнього середовища, але й використовували ці дослідження як основу для фізіологічної оцінки підодежного мікроклімату. Водночас у Київському інституті гігієни праці досліджувалася роль вдихання охолодженого повітря з метою попередження перегріву. На основі цього, на з'їзді представниками цього інституту було поставлено важливе завдання – створення індивідуального кондиціонера повітря для застосування в умовах підприємства [7, с. 142].

Резолюція з'їзду з питання впливу виробничих метеорологічних умов на організм робітників полягала у подальшому поглибленому експериментальному вивченні метеорологічного фактору, застосування статистичного аналізу захворюваності під впливом метеорологічного фактору на підприємстві, розробки питань про нові показники комфортних зон, вивчення впливу на організм робітника низьких температур, комплексного гігієнічно-технічного вирішення питань впливу на мікроклімат робочих приміщень. Поряд із цим, відмічена необхідність широкого впровадження розроблених інститутами гігієни праці і профзахворювань і апробованих практикою заходів: водно-сольовий режим, повітряні душі, гідропроцедури, раціоналізація місць відпочинку [2, с. 74–75].

На останньому пленарному засіданні учасники з'їзду заслухали 9 доповідей щодо промислового освітлення, котрі визначили нові напрями у раціоналізації освітлення різних робочих місць (інж. Слухай-Натальченко, інж. Володарський, В. І. Зайчі), а також висвітлили результати нових досліджень у вивченні фізіології бачення у різних промислових умовах (Трумпейц, Шуандер, Рославцев, Гальберштадт, Холіна) [2, с. 75].

У доповідях науковців Українського центрального інституту гігієни праці і профзахворювань обґрунтовувалася гігієнічна й економічна вигода широкого застосування і раціонального використання джерел місцевого освітлення. Результати вивчення впливу різної яскравості на гостроту зору і контрастну

чуттєвість при малому освітленні, котре було на нічних сільськогосподарських роботах, були представлені учасникам з'їзду науковцями Київського інституту гігієни праці. Співробітники якого вивчали у лабораторних умовах і на підприємствах складний процес зорового стомлення за станом окремих зорових функцій. Особливу увагу звернули перші в СРСР вагомій дослідженню щодо нормування освітленості й особливостей освітлювальних установок у гарячих цехах із великою яскравістю тих поверхней, які мають відблиск.

З'їзд констатував незадовільний стан освітленості на багатьох промислових підприємствах і запропонував заходи для санітарної інспекції: забезпечити ефективне використання нових освітлювальних установок, реконструювати старі установки, систематично здійснювати побілку цехів і фарбування у світлі тони обладнання, брати участь у нагляді за освітленням. Інститути удосконалення лікарів повинні розширити курс із промислового освітлення. Науково-дослідним інститутам гігієни праці – широко впроваджувати у практику результати досліджень із раціоналізації освітленості та встановлювати зразкові освітлювальні установки.

На цьому ж засіданні заслухано позапрограмні доповіді Е. М. Сімонсона «О физиологическом обосновании пауз и перерывов на производстве», доц. Резніка «О новых методах определения запыленности воздуха» і Г. Х. Хазана та інженера Бризжева «О низкочастотных фильтрах для борьбы с производственным шумом», які ознайомили учасників з'їзду з новим видом акустичного фільтру [2, с. 75-76].

Під час роботи I Українського з'їзду промислових лікарів понад 70 % учасників з'їзду брали участь у роботі його секцій, на яких було зроблено 116 доповідей, в обговоренні котрих було 174 виступи [2, с. 76].

Так, у секції машинобудівної промисловості заслухано 17 доповідей із питань оздоровлення умов праці у ливарних цехах (доц. Абрамович, канд. наук Балванович, Карцев, проф. Кияниця та ін.); аерації ковальських та інших цехів (доц. Сахновський, інж. Кучеру та інж. Лобаєв); вивчення електрозварювальних робіт (проф. Міллер, Касилов, Кангеларі) та ін. Доповіді доц. Лекаха та

Жирнової були присвячені питанням режиму праці у ковальських і паросилових цехах [2, с. 76].

Науковцями Українського центрального інституту гігієни праці і профзахворювань на основі власних тривалих комплексних досліджень ковальського виробництва, вітчизняного і зарубіжного досвіду, за участі гігієністів, вентиляторщиків, світлотехніків, інженерів багатьох спеціальностей ковальського виробництва, обґрунтовано вибір для різних видів ковальського виробництва типу і конструкцій будівель, молото-пресового устаткування, пристроїв нагрівання, внутрішньо-цехового транспорту, планування ковальських цехів, природного і штучного освітлення й аерації ковальських цехів [7, с. 143].

Секція металургійної промисловості заслухала 13 доповідей, які висвітлювали питання гігієнічної раціоналізації умов праці і техніки безпеки у різних цехах металургійних підприємств (Прупіс, Кучерявий, Калмиков, Акимов, Мєсняєв, Охримчук), групу повідомлень із питань освітленості (Стукало, Ленський), доповідь Ф. Н. Ройтмана «Об анализе профессиональных угораний за последние 7 лет» та ін. [2, с. 76].

У роботі цієї секції зробили доповіді науковці Дніпропетровського інституту гігієни праці і профзахворювань із питань гігієнічної оцінки праці в умовах нового виробничого процесу: в електросталеварних, у ферохромних, у феросиліційних цехах, під час електрогазоочищенні доменного газу, під час катодного труєння. Ці доповіді повідомляли про способи усунення несприятливих умов праці під час згаданих процесів. Також висвітлювалися результати вагомих досліджень щодо боротьби з несприятливими метеорологічними умовами у гарячих цехах: здійснено спробу створення в зоні роботи з високою температурою середовища повітряних потоків низьких температур, але малих швидкостей і об'ємів (замість застосовуваних великих швидкостей – 6-8 м/сек.) [7, с. 143].

Рішення з'їзду щодо роботи секції металургійної промисловості полягали у: рекомендації застосування термоізоляційних поверхонь печей, екранування,

водні завіси і щити разом із аерацією цехів, централізовану систему обдування робочих місць; найшвидшій перевірці ефективності установки для охолодження повітря, запропоноване Дніпропетровським інститутом гігієни праці і профзахворювань; зобов'язанні всіх заводських управлінь реалізувати прийняті на технічних радах оздоровчі заходи із забезпеченням компетентного нагляду [2, с. 76].

Робота секції гірничої промисловості складалася із 8 доповідей і 25 виступів в їх обговоренні. Так, слід відмітити доповіді М. Г. Качали і Е. А. Зеленського «О физиологической рационализации в угольной промышленности» (головним чином у забої). Низка доповідей стосувалася питань вентиляційного і теплового режиму шахт (інженери Батунський, Вишневецький, Лоевський), пилового фактору (Вишневецький), а також організації питного водозабезпечення шахт Кадієвки (Бадива) [2, с. 76]. Серед цих доповідей велике значення мали доповіді про результати досліджень, розпочатих Донецьким інститутом гігієни праці щодо фізіології праці у вугільній промисловості Донбасу. На основі цих досліджень була проведена фізіологічна раціоналізація ряду процесів праці (усунення підбою вугілля знизу, більш раціональний розподіл праці між забійником і крипильником, режим харчування та ін.), з'ясовано умови, котрі гальмували впровадження раціонального режиму праці та відпочинку. В. А. Раввін (Донецький інститут), на основі багаторічних досліджень, дійшов висновку про існування самостійної форми пневмоконіозу – антракозу, відмінного від інших видів пневмоконіозу своїм гістогенезом. Ці дослідження згодом відіграли важливу роль у боротьбі з пиловими захворюваннями робітників вугільної промисловості [7, с. 144].

На основі роботи секції, з'їздом прийнято ряд рішень в галузі оздоровлення умов праці в гірській промисловості.

Секція залізничного транспорту мала 21 доповідь і 58 виступів. Приміром, доповіді І. М. Геліса, В. А. Прозорова, С. Д. Бунимовича стосувалися оздоровлення умов праці машиністів (раціоналізації паровозної будки). Цього ж напряму досліджень торкається доповідь Андреевої-Галаніної про фізичний

аналіз вібрацій на паровозах. Ряд інших доповідей були присвячені гігієнічному і фізіологічному вивченню умов праці на різних ділянках залізничного транспорту: промивка паровозів, ремонт шляхів, навантажувально-розвантажувальні роботи та ін. Водночас необхідно відзначити доповідь Стівенсона щодо раціоналізації лопат для вантаження торфу. Учасники з'їзду визнали доцільність вивчення застосування цієї лопати для роботи на паровозі. Доповіді Раєвського і проф. Фольборта стосувалися фізкультури на залізничному транспорті [2, с. 76].

Основними завданнями науково-дослідних інститутів гігієни праці з'їзду визначив: подальші дослідження парового опалення паровозних будок; вивчення питань боротьби з профотруєннями під час робіт у цистернах; вивчення умов праці на електрифікованих ділянках та ін. Також, на цьому з'їзді зроблена спроба фізіологічної раціоналізації ремонтно-шляхових робіт, праці диспетчерів, раціоналізації робочих інструментів та ін.

Секцією сільського господарства і цукрової промисловості було заслухано доповіді з питань: травматизму і захворюваності робітників сільського господарства; гігієнічної і фізіологічної раціоналізації сільськогосподарської праці і роботи на цукрових заводах; енергодинамічних процесів в організмі при надмірному вживанні цукру, що має місце цукрових заводах (М. С. Титаренко, Н. Л. Грищенко) [2, с. 77]. Доповідачі з Київського інституту гігієни праці і профзахворювань звернули увагу на нагальні питання гігієни і фізіології праці на цукрових заводах (вивчення стану серцево-судинної і нервової систем, захворювань шкіри робітників цукрових заводів та ін.), а також на питання гігієни праці у сільському господарстві (токсикології інсектицидів і гігієнічної раціоналізації сільськогосподарських машин) [7, с. 144].

Резолюцією з'їзду також констатована необхідність подальшого вивчення впливу на організм хімічних речовин у сільському господарстві для визначення гранично допустимих концентрацій їх у повітрі, а також необхідність розробки профілактичних заходів щодо боротьби з можливістю профотруєнь. Київському інституту гігієни праці і профзахворювань доручено опублікувати довідник із

гігієни праці в цукровій промисловості та популярні брошури з окремих питань гігієни праці, а також продовжити практику скликань конференцій лікарів із участю господарських і професіональних робітників цукрової промисловості [2, с. 77].

На секції хімічної промисловості заслухано 22 доповіді і 36 виступів із питань гігієнічної і технічної раціоналізації різних цехів і агрегатів; застосування й удосконалення індивідуальних захисних пристроїв; розробки спеціальних видів освітлення і принципів вентиляції окремих підприємств. Учасники з'їзду постановили за необхідне участь інститутів гігієни праці і профзахворювань у роботі з проектування хімічної апаратури. Також з'їзд підкреслив доцільність видання цими інститутами листівок із кресленнями нових конструкцій, видання альбомів конструкцій та інформаційних бюлетенів для обміну досвідом і реалізації пропозицій [2, с. 77].

Секцією санітарно-промислової хімії заслухано 18 доповідей і 29 виступів щодо питань удосконалення старих і про нові методи визначення різних хімічних речовин у повітрі цехів підприємств [2, с. 77]; дослідження гігієни праці під час зварювання вольтовою дугою (отруєння при вдиханні окису заліза); дослідження гнійничкових захворювань шкіри серед різних професіональних груп робітників; дослідження електричних уражень шкіри і про генерацію шкіри і м'язів під час електроопіків; питань токсикологічного аналізу дії різних розчинників у зв'язку з широким застосуванням їх у промисловості. З'їзд прийняв ряд важливих рішень щодо цього: вивчення питання для терапії гострих отруєнь нітрохлорбензолом, методів десенсибілізації в терапії дерматозів у нітровиробництвах та ін. [7, с. 145].

Одними з труднощів у методичному відношенні в галузі гігієни праці незмінно лишалося визначення малих концентраційних речовин у повітрі. У цьому сенсі з'їзду належить велика заслуга широкого висвітлення цього питання. Перш за все це стосується теоретичного обґрунтування і методики застосування колориметрування за рядом стандартів для визначення малих

концентрацій різних речовин (цинк, мідь, миш'як, фтор, бензол) у повітрі [7, с. 145].

У резолюції зазначено, що наявність кадрів хіміків-гігієністів не забезпечує ні кількісних, ні якісних потреб. Тому необхідно в медичних інститутах впровадити вивчення основ визначення промислових отрут у повітрі [2, с. 77-78].

Секцією санітарної культури на підприємствах заслухано доповіді щодо пропаганди гігієнічної поведінки робітників; про організацію санітарно-культурної роботи на підприємствах. У висновках роботи секції вказувалося на необхідність залучення профорганізацій до систематичної участі в санітарно-культурній роботі; впроваджувати у технавчання на підприємствах елементи гігієни праці; випускати методичні матеріали для допомоги санітарно-культурної роботи на підприємствах [2, с. 78].

Наприкінці своєї роботи I Український з'їзд промислових лікарів констатував необхідність скликання II Українського з'їзду промислових лікарів через 2 роки, а в 1937 р. – Всесоюзного з'їзду промислових лікарів [2, с. 79].

Отже, I Український з'їзд промислових лікарів підвів підсумки попередньої діяльності медичних працівників у галузі гігієни праці і висунув нові нагальні завдання, над рішенням яких гігієністи праці працювали наступні роки.

Через чотири роки, з 28 січня по 2 лютого 1940 р., відбувся II Український з'їзд промислових лікарів. На цьому з'їзді більш активну участь узяли працівники промсанстанцій великих промислових центрів України. Так, на першому з'їзді ними зроблено 12 доповідей, а вже на другому – 25. Так само активізувалися представники залізничних лабораторій: на першому з'їзді – 7 доповідей, а другому – 14.

Гігієні праці в окремих галузях промисловості на другому з'їзді промислових працівників було присвячено майже така ж кількість доповідей. Приміром, машинобудівна – 20 доповідей, металургійна – 21 доповідь, хімічна

– 20 доповідей, гірська промисловість – 9. Лише доповіді з питань гігієни праці в сільському господарстві не були заявлені на цьому з'їзді [7, с. 145].

Особливу увагу на другому з'їзді звернено на обговорення питань обліку й аналізу захворюваності робітників промислових підприємств і над усе питанню про недостатність поточного страхового обліку для подальшого вивчення професійної захворюваності. Для отримання необхідної інформації за всіма захворюваннями, на думку доповідачів, інститутам гігієни праці та промсанстанціям необхідно було збирати додаткові відомості про хвороби без втрати працездатності.

Серед основних програмних питань з'їзду вагоме місце займала проблема гігієни виробничого клімату. Це 30 доповідей, із яких 21 була зроблена представниками від лабораторій українських інститутів. Серед них необхідно виділити доповіді з Дніпропетровського інституту гігієни праці і профзахворювань із питань адаптації до середовища високої температури [7, с. 146].

На той час постало ряд нових проблем у галузі метеофізіології та метеопатології, що досліджувалися в українських інститутах гігієни праці і профзахворювань, про результати яких доповідалися на другому з'їзді. У доповідях йшлося про проблеми функціональної та морфологічної адаптації до інфрачервоних променів; проблеми пристосування до зміни теплового і холодного впливу; проблеми охолодження і динамічного клімату; проблеми умовно-рефлекторної терморегуляції; проблеми нормування температури і швидкості рухомого повітря для нормалізації метеорологічних умов.

У порівнянні з першим з'їздом, на другому більш ширше представлена проблема патогенезу і клініки перегріву, матеріали щодо захворюваності грипом і загострення ревматичних захворювань у залежності від метеорологічних умов і дослідження температури шкіри і теплового самопочуття. Про актуальність гігієнічних вимог до обладнання обдуваючих установок на робочому місці у гарячих цехах свідчили доповіді про результати досліджень щодо структури повітряного факелу, температури і швидкості

повітряного потоку. Тут же представниками метеорологічної лабораторії Українського центрального інституту гігієни праці і профзахворювань була запропонована термоелектрична методика вимірювання вологості повітря під одягом, яка заснована на принципі насичення відповідного об'єму повітря, що береться із досліджуваного простору [7, с. 146].

Принципово важливою у подальших дослідженнях із промислової токсикології стала доповідь про вплив отруєння окисом вуглецю на вищу нервову систему діяльності тварин. Цікавим із точки зору вивчення патогенезу окисувуглецевої гіпоксемії стало дослідження Н. С. Правдіна. Результати якого вказали на зниження тканинного дихання різних органів і відділів головного мозку. Великого значення для подальшого вивчення хронічних отруєнь відіграла доповідь Н. А. Вігдорчика про клініко-статистичний метод вивчення хронічних мікроінтоксикацій. Звернули на себе увагу також пошуки принципового рішення автоматичної сигналізації небезпечних концентрацій ряду хімічних речовин (бензолу, ціаністого водню, окису вуглецю та ін.) [7, с. 147].

На другому з'їзді також визначено подальший розвиток комплексних робіт зі створення гігієнічних основ проектування окремих підприємств.

Увагу учасників з'їзду привернули дослідження Українського центрального і Донецького інститутів гігієни праці і профзахворювань у галузі вивчення пилового фактору і пилових захворювань у результаті пошуків різних методів дослідження запиленості.

Особливого значення для розвитку гігієни праці стали позапрограмні доповіді щодо оздоровлення умов праці під час добування ртуті.

Дослідження З. Д. Горкіна з питань впливу на організм багаторазового ультрафіолетового опромінення дали підставу з'їзду визнати доцільність систематичного масового ультрафіолетового опромінення окремих професійних груп.

Отже, II Український з'їзд промислових лікарів підсумував результати діяльності у різних напрямках гігієни праці відповідно до галузей промисловості

за період із 1936 р. по 1940 р. Завдяки доповідям із проблем гігієни виробничого клімату, промислової токсикології, створення гігієнічних основ проектування окремих підприємств та ін., впровадження їх результатів у практику поліпшувалися не тільки умови праці робітників, а й рівень їхнього здоров'я.

Таким чином, у роботі українських з'їздів промислових лікарів у 1936 р. і 1940 р. розглядалися такі питання гігієни праці, котрі стали основою для оздоровлення умов праці робітників у різних галузях промисловості і сільського господарства не тільки в Україні, а й інших республік СРСР. Матеріали, на яких були побудовані доповіді на секціях, дозволяли визначити низку суттєвих особливостей у самих напрямках досліджень. Зокрема, проблема гістогенезу пневмоконіозу, проблема механізму дії ряду хімічних речовин, лікування отруєння цими речовинами (свинець, окис вуглецю, бензол, нітро- і амінопохідні бензолу), проблема пристосування до термічних подразників, обґрунтування і впровадження для нормалізації метеорологічних умов у гарячих цехах охолодженням повітря й оточуючих поверхонь, застосування масового ультрафіолетового опромінення робітників, методика дослідження факторів виробничого середовища (метеорологічний, пиловий, хімічний методи), методико-гігієно-статистичних і клініко-статистичних досліджень, проблема раціонального місцевого освітлення, проблема пропаганди санітарної культури на підприємстві, підготовка лікарів загальних лікувальних установ у галузі професійної патології та ін.

Велике значення обох з'їздів промислових лікарів полягає не тільки в наукових проблемах, поданих на цих з'їздах, а в тому, що вони об'єднали наукових і практичних працівників у галузі гігієни праці, з метою поліпшення умов праці робітників, а також визначили шляхи розвитку і подальшої діяльності у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. *Бажан Т. А.* О гигиене и гигиенистах / Т. А. Бажан, Н. М. Паранько, Н. Г. Карнаух. – Дніпропетровськ : Журфонд, 2005. – С. 176.

2. *Брандис С. А.* I Украинский съезд промышленных врачей / С. А. Брандис // Гигиена и санитария. – 1937. – № 3. – С. 74–79.
3. *Горкин З. Д.* Гигиена труда в УССР за 40 лет / З. Д. Горкин // Вопросы гигиены. – Х., 1958. – С. 167–180.
4. *Горкин З. Д.* Достижения гигиены труда на Украине за 40 лет Великой Октябрьской социалистической революции / З. Д. Горкин // Тезисы докладов научн. сессии ин-та по вопросам гигиены труда в машиностроительной и химической промышленности. [Украинский ин-т гигиены труда и профзаболеваний]. – Х., 1957. – С. 5–9.
5. *Грандо А. А.* Развитие гигиены в Украинской ССР / А. А. Грандо. – К.: Здоров'я, 1975. – С. 104–105.
6. *Медведь Л. И.* Вклад гигиенистов Украины в развитие научных исследований по гигиене труда при применении инсектофугинцидов в сельском хозяйстве / Л. И. Медведь // Материалы к истории гигиены и санитарии на Украине / под ред. Д. Н. Калюжного, А. А. Грандо. – К.: Государственное медицинское издательство УССР, 1962. – Ч. II. – С. 232.
7. *Сахновский Я. Д.* Украинские съезды промышленных врачей / Я. Д. Сахновский // Материалы к истории гигиены и санитарного дела в УССР/ под ред. П. Д. Лещенко, Д. Н. Калюжного, А. А. Грандо. – К.: Государственное медицинское издательство УССР, 1959. – С. 139–148.
8. *Супоницкий М. Я.* Гигиена труда и промышленная санитария в УССР за 40 лет советской власти / М. Я. Супоницкий // Объединенная научн. сессия, посвящ. 40-летию Великой Октябрьской социалистической революции. Тезисы докладов. – К., 1957. – С. 14–16.
9. *Супоницкий М. Я.* Материалы к истории развития санитарной охраны труда на Украине / М. Я. Супоницкий // Материалы к истории гигиены и санитарного дела в УССР/ под ред. П. Д. Лещенко, Д. Н. Калюжного, А. А. Грандо. – К.: Государственное медицинское издательство УССР, 1959. – С. 63–70.
10. *Супоницкий М. Я.* Гігієна праці та промислово-санітарний нагляд в УРСР / М. Я. Супоницький // Досягнення охорони здоров'я в Українській РСР (1917–1957 рр.) / під ред. Л.П. Шупика. – К.: Державне медичне видавництво УРСР, 1958. – С. 504–522.
11. *Супоницький М. Я.* Шляхи розвитку гігієни праці в УРСР / М. Я. Супоницький // Тридцятиріччя охорони здоров'я трудящих в УРСР. – К., 1948. – С. 280–286.

References

1. Bazhan, T. A., Paran'ko N. M., Karnauh N. G. (2005). *O gijene i gijenistah* [About hygiene and hygienists]. Dnipropetrovs'k. 176. [in Russian].
2. Brandis, S. A. (1937). *I Ukrainskij s#ezd promyshlennyh vrachej* [The first Ukrainian Congress of industrial physicians]. *Gigiena i sanitarija* [Hygiene and sanitation]. 3, 74–79. [in Russian].
3. Gorkin, Z. D. (1958). *Gigiena truda v USSR za 40 let* [Health in the USSR for 40 years]. *Voprosy gijeny* [Hygiene issues]. Har'kov. 167–180. [in Russian].

4. Gorkin, Z. D. (1957). *Dostizhenija gigieny truda na Ukraine za 40 let Velikoj Oktjabr'skoj socialisticheskoy revoljucii* [Achievements occupational health in Ukraine for 40 years of the great October socialist revolution]. *Tezisy dokladov nauchn. sessii in-ta po voprosam gigieny truda v mashinostroitel'noj i himicheskoy promyshlennosti* [Abstracts of scientific. session of the Institute on issues of occupational health in the engineering and chemical industries]. Har'kov. 5–9. [in Russian].
5. Grando, A. A. (1975). *Razvitie gigieny v Ukrainskoj SSR* [Development of hygiene in the Ukrainian SSR]. Kiev. 104–105. [in Russian].
6. Medved', L. I. (1962). *Vklad higienistov Ukrainy v razvitie nauchnyh issledovanij po gigiene truda pri primenenii insektofugincidov v sel'skom hozjajstve* [The contribution of hygienists of Ukraine in the development of research on occupational health in the application of insectofungicides in agriculture]. *Materialy k istorii gigieny i sanitarii na Ukraine* [Materials for the history of hygiene and sanitation in Ukraine]. Kiev. 232. [in Russian].
7. Sahnovskij, Ja. D. (1959). *Ukrainskie s#ezdy promyshlennyh vrachej* [Ukrainian Congress of industrial physicians]. *Materialy k istorii gigieny i sanitarnogo dela v USSR* [Materials for the history of hygiene and sanitary Affairs in the USSR]. Kiev. 139–148. [in Russian].
8. Suponickij, M. Ja. (1957). *Gigiena truda i promyshlennaja sanitarija v USSR za 40 let sovetskoj vlasti* [Occupational hygiene and industrial sanitation in the USSR during 40 years of Soviet power]. *Ob#edinennaja nauchn. sessija, posvjashh. 40-letiju Velikoj Oktjabr'skoj socialisticheskoy revoljucii. Tezisy dokladov* [United scientific session, dedicated to the 40th anniversary of the great October socialist revolution. Abstracts]. Kiev. 14–16. [in Russian].
9. Suponickij, M. Ja. (1959). *Materialy k istorii razvitija sanitarnoj ohrany truda na Ukraine* [Materials for the history of the development of sanitary protection of labor in Ukraine]. *Materialy k istorii gigieny i sanitarnogo dela v USSR* [Materials for the history of hygiene and sanitary Affairs in the USSR]. Kiev. 63–70. [in Russian].
10. Suponyts'kyj, M. Ya. (1958). *Hihiiena pratsi ta promyslovo-sanitarnyj nahliad v URSR* [Occupational hygiene and industrial sanitary supervision in the USSR]. *Dosiahnennia okhorony zdorov'ia v Ukrains'kij RSR (1917–1957 rr.)* [Achievements of public health in the Ukrainian SSR (1917-1957 years)]. Kiev. 504–522. [in Ukrainian].
11. Suponyts'kyj, M. Ya. (1948). *Shliakhy rozvytku hihiieny pratsi v URSR* [The development of occupational health in the USSR]. *Trydtsiatyrichchia okhorony zdorov'ia trudiaschykh v URSR* [The thirtieth anniversary of health workers in the USSR]. Kiev. 280–286. [in Ukrainian].